

Veselin Konjević: VRANEŠKA LEGENDA

Priča o ljubavi Pave i „turskog paše“ najpoznatije je predanje/legenda s područja današnje Vraneške doline, što više od tri vijeka odolijeva zaboravu. Uobličeno je lakonski, sadržajno – literarno i s jasno izraženom poentom – kako je nastalo ime Pavino Polje. Ono decenijama privlači znatiželju brojnih hroničara i istoričara, koji su ga često interpretirali na svoj način, dodaju ili oduzimaju mu detalje, što je tu priču vremenom učinilo bitno različitim od one koja se pominje u prvim zapisanim verzijama predanja s početka XX vijeka.

Predanje, kako se vjeruje, opisuje događaj iz prošlosti Vraneša koji se vezuje za djevojku Pavu, po kojoj je, nakon što je mlada umrla, ovaj kraj dobio naziv – Pavino Polje. Pavina prerana smrt predstavlja ključni momenat koji predanje usmjerava ka poenti – da se po njoj prozove neko polje! Da nije bilo tog dramatičnog događaja (Pavine prerane smrti), vjerovatno bi se priča o ljubavi Pave i nekog „turskog“ paše vremenom rasplinula i nestala u istorijskom kovitlacu konstantnih ovdašnjih previranja i sukoba. Tako bi priča o ljubavi i udaji neke vraneške „vlahinje“ i „Turčina“ bila samo jedna u nizu manje važnih (i vjerovatno brzo zaboravljenih) dogodovština iz prošlosti toga kraja. Tok istorijskih (budućih) događaja odredio bi (izvjesno drugičiji) i naziv tog mjesta – koje se danas naziva Pavino Polje.

U namjeri da odgonetnemo istinitost događaja, koji se sačuvao u narodnom pamćenju, sakupili smo šesnaest varijanti istog predanja, koje su do sada zapisane i objavljene – od prve, s početka XX vijeka, sve do najnovijih, od prije nekoliko godine. Principom odbacivanja onih segmenata predanja koji se, sasvim izvjesno – niti s istorijskog aspekta, niti logičkim tumačenjem – nijesu mogli dogoditi, željeli smo što potpunije i tačnije ispričati (rekonstruisati) događaj na osnovu kog je nastalo pomenuto predanje. Hronološkim iznošenjem i uporednom analizom svih njegovih zapisanih verzija vidjeli smo kako se ono vremenom dopričavalo i dopisivalo, odnosno kako je vremenom dobijalo nove, često potpuno iracionalne oblike, po želji i potrebi zapisivača, a moglo bi se reći – i vremena.

Prvo predanje o nastanku imena Pavino Polje zapisano je u salnami (godišnjaku) Kosovskog vilajeta za 1901. godinu, dok je, godinu kasnije, novu verziju predanja zabilježio Tanasije Pejatović, koji navodi da je predanje koje je on zapisao takođe objavljeno u salnami Kosovskog vilajeta (ne kazuje za koju godinu).

Za ta dva predanja, osim činjenice što su objavljena prije više od sto godina, važno je i što su zapisana na turskom jeziku, što kaže reči da je predanje bilo rašireno i opšteprihvaćeno. Iako su obje varijante predanja kratke – oblikovane u svega nekoliko redova, toliko su sadržajne da će iz djelova te priče mnogi kasnije nadugačko ispredati neke svoje verzije.

U tim dvijema verzijama govori se o tome da je „prije nekoliko stotine godina, to polje (misli se na prostor koji obuhvata današnje naselje Pavino Polje) pripadalo nekakvoj ženoj po imenu Pava“. U prvoj verziji, Pava se udala za „nekog mještanina Hasanbegovića“, pa pošto je mlada umrla, svu njenu zemlju je naslijedio njen muž, a njoj za spomen „polje i selo u njemu prozvani su njenim imenom“.

U drugoj verziji je skoro identična priča koja, na izvjestan način, samo pojašnjava situaciju: da je Pava bila kćerka - jedinica „nekakvog bogatog čovjeka“; da se udala za nekog plemića (H)asanbegovića, te da mu je nakon prerane smrti ostavila svu naslijeđenu zemlju. U toj verziji je precizirano da je Pavin muž, u znak zahvalnosti, zemlju koju je od Pave naslijedio prozvao – Pavino Polje (kaže se: „...tu će mlju prozva Pavino polje“). U mnogim kasnijim varijantama predanja bilo je dilema oko toga – čija je bila ta zemlja (početni) i zašto je „paša“ prozvao „nečiju“ zemlju po Pavi? Zapravo, samo je Žarko Šćepanović napisati da su u pitanju „združeni početni“ koje je Pavin muž prozvao po njoj, dok se u svim kasnijim varijantama potpuno gubi podatak da je Pava imala početke.

Objete verzije, manje ili više direktno, naglašavaju da je Pava prihvatila islam, što možemo smatrati nedovoljnom informacijom u zapisivača (turskog hroničara). Takva dilema više ne postoji kod savremenika jer se jednostavnim uvidom – početom Pavinom grobu, jasno ističu vjerska obilježja – Pavin grob je s uklesanim reljefnim krstom, a grob njenog muža – sa polumjesecom.

U tim dvijema varijantama ne pominje se ime Pavinog muža, a, samo se navodi da je mještanin – (H)asanbegovića, a u drugoj varijanti - i da je plemić! To može biti zgodna osnova da se kasnije razvije priča koja, ali samo u nekim segmentima, ima logičko utemeljenje - o njegovom prelasku na islam, odlasku na školovanje u Tursku, vraćanju u Vraneš sa dostojanstvom paše, prepoznavanju majke itd.

U trećoj verziji predanja, koju je zabilježio prof. Ranko Joksimović 1939. godine, saopštava se nešto više podataka o tom događaju. Prvi put se pominje Pavino prezime – Milikić, kao i prezime njenog muža prije nego je prešao na islam - Joksimović. Već u toj verziji prisutna je razrađena priča o odlasku i povratku, kako se navodi, islamiziranog Joksimovića – paše, te o njegovoj ženidbi s Pavom, kćerkom „nekog kneza Milikića“. Ranko Joksimović smatra da je paša, nakon ženidbe sa Pavom, izdjevstvovao kod sultana da Joksimović postanu vraneški knezovi. No, u toj verziji predanja ne pominje se ključni detalj – kako je Pavino Polje dobilo ime? Ne pominju se Pavini (naslijeđeni) posjedi, niti ko je i zašto „naredio“ ili dao ime tim posjedima. Tako osta - je nejasno - kako je i zašto Pavino Polje dobilo ime upravo po Pavi?!

U istom ovom tekstu, na prethodnu priču nadovezuje se i predanje o tome kako je izvjesni „knez Milikić“ proćerao pašu iz Vraneša, koji je došao u taj kraj da vidi „je li raja vjerna caru“. S obzirom na činjenicu da se u nekim kasnijim varijantama ta priča, unekoliko izmijenjena, pominje kao dio predanja o nastanku imena Pavino Polje, nameće se pitanje - da li je taj „knez Milikić“ zapravo Pavin otac, koji se, kako se vjeruje, zvao Nikola Milikić? Za precizan odgovor na to pitanje ne postoje pouzdane historijske činjenice.

Sedamdesetih godina prošlog vijeka pojavile su se i druge verzije ovog predanja. Prvo, književnika Momira Sekulića, potom, desetak godina kasnije, Žarka Šćepanovića i Ejupa Mušovića - koja je značajna stoga što je, kako Mušo - vić kaže, zapisana po pričanju izbjeglih Mušovića iz Nikšića i Kolašina s kraja 19. vijeka. U tom (prvom) Mušovićevom zapisu predanja o nastanku imena Pavino Polje navodi se da se Pava udala za „nekog turskog oficira, rodom iz Konje u Maloj Aziji“. Prvi put se pominje da je Pava rodila tri sina – Muša, Hasana i Dauta, od kojih su, kako se navodi, nastala tri poznata bratstva – Mušovići, Hasanbegovići i Dautovići. Potpuno se gubi priča o Pavinim (naslijeđenim) posjedima, ali se

„raća“ nova o velikom poštovanju Pavinih sinova prema majci, kao i amanetu koji je ostavila sinovima („da joj se ime ne zaboravi“).

Smatrajući da porijeklo njegovog bratstva nije tursko, već slovensko i hrišćansko, Mušović odbacuje to predanje i veže porijeklo Mušovića za kneza Joksima Vraneškog iz 16. vijeka – za kojeg ne zna da je izmišljen! To je Mušoviću kasnije stvaralo problem i nije mu se uklapalo u povjesnicu nastanka njegovog bratstva niti se slagalo sa prvim pisanim podacima o njegovim precima – početkom 18. vijeka.

Već u svom drugom zapisu, iz 1997. godine, pod uticajem izvjesnih lokalnih hroničara, Mušović iznosi sasvim drugačiju (potpuno iskrivljenu) verziju predanja. Naredne verzije ovog predanja sve više će se iskrivljavati, deformisati i karikirati dopričavanjem i domišljanjem, u želji autora da pošto-poto u postojeću fabulu unesu „nešto novo“. Zapravo, sa svakom novom publikacijom koja je dolazila iz Vraneša, pojavljivale su se i neke nove varijante predanja o nastanku imena Pavino Polje (devet u posljednjih petnaest godina!), čiji su nas autori uvjerali da su upravo one autentične i istinite.

Pri tom valja naglasiti da se autori, saopštavajući navodno nove detalje tog predanja, ne pozivaju ni na kakav (novi) izvor! Tako ćemo kasnije saznati da se Pavin muž, navodno, zvao Ahmed-paša, da je bio unuk Heraka Vraneša; da se Pava prezivala Konjević (a ne Milikić!)... Potom, razni novi (takođe izmišljeni) detalji oko dolaska Ahmed-paše u Vraneš, „novi“ detalji oko Pavine udaje ... sve do toga da se Pavin muž navodno zvao Ahmed-paša Vranešević! Na kraju, za Ahmedbega Vraneševića (koji nije ni postojao!) pojedini hroničari su tvrdili da je bio na čelu župe Ljuboviće.

Istoričar Gliša Elezović je još 1940. godine dokazao i objavio u Turskim spomenicima da je Ahmed-paša Vranešević, koji se pominje kao hercegovački namjesnik krajem 15. vijeka - izmišljena ličnost! Radi se o tome da je, kako Elezović tvrdi, istoričar čiro Truhelka 1911. godine pogrešno preveo prezime hercegovačkog namjesnika – Ahmed-paše Evrenosovića, u Ahmed-pašu Vranješevića!

Kasniji hroničari i istoričari, koji su zapisivali to predanje, prosto su se utrivali ko će maštovitije i „ubjedljivije“ domisliti i dopričati spektakularniju verziju, nastojeći da „uvež u“ što značajnije ličnosti (stvarne ili izmišljene), bez obzira na to da li se one realno mogu uklopiti (i vremenski i istorijski) u to predanje.

Na kraju, prve zapisane verzije predanja, s početka 20. vijeka, za koje se može reći da imaju istorijsku osnovu, toliko su „nadograđene“ izmišljenom potkom da su prerasle u legendu – dakle, u nešto što se nikako, niti s istorijskoga niti s logičkoga aspekta, nije moglo desiti! Tako je predanje o Pavi, odnosno o nastanku imena Pavino Polje poprimilo oblik groteske, jer se jedna lijepa, elegična priča, koja je imala istorijsku osnovu, pretvorila u veliki broj potpuno iskonstruisanih iskarikiranih predanja, bez ikakvog istorijskog utemeljenja.

Istinitost predanja

Da li postoje dovoljno vrsti dokazi koji ukazuju na to da je predanje o nastanku imena Pavino Polje istorijski osnovano? To jest, da li se nešto tako (kako se govori u predanju, ili nešto slično), stvarno desilo u prošlosti vraneškog kraja?

Najuvjerljiviji dokaz za to da se „nešto“ dogodilo za šta se vezuje predanje jeste postojanje mjesta (toponima, naselja) Pavino Polje! Jer ne postoji - niti u istorijskim izvorima niti u narodnom predanju – druga verzija o nastanku imena Pavino Polje osim one koja uključuje predanje o Pavi!

Takođe, postojanje grobova, tj. nadgrobnih kamenih ploča u Pavinom Polju, za koje je opšteprihvaćeno uvjerenje (i mještana Pavinog Polja, i hroničara, odnosno istoričara koji su pisali o tom predanju), da pripadaju Pavi i njenom muž u – može se smatrati još jednim dokazom istorijske osnovanosti tog predanja.

Treći dokaz o istorijskoj osnovanosti tog predanja, jeste upravo postojanje samog predanja koje opstaje toliko vjekova!...

Događaj i predanje

S obzirom na činjenicu da ne postoji historijski zapis, odnosno relevantan dokument koji bi neposredno svjedočio o događaju na osnovu koga je nastalo predanje o nastanku imena Pavino Polje, njegovu eventualnu istinitost i vrijeme događanja možemo dokazivati samo posredno – preko poznatih historijskih činjenica i događaja koji se dovode (ili mogu dovesti) u vezu sa tim predanjem.

Prije svega možemo da konstatujemo da su svi podaci iz pojedinih verzija predanja, koji navodno ukazuju na to da se događaj na osnovu kog će kasnije nastati predanje o Pavi zbio krajem 15. vijeka (vezujući Pavinog muža za nepostojećeg Ahmed-pašu Vraneševića, navodnog unuka Heraka Vraneša i sl.), potpuno izmišljeni!

Svi relevantni historijski izvori i činjenice, koji na bilo koji način imaju veze sa tim događajem, ukazuju na to da se udaja Pavina za mještana Hasanbegovića (vjerovatno islamiziranog Joksimovića), najvjerovatnije desila u drugoj polovini 17. vijeka. Najznačajniji dokument u tom pogledu, koji možemo posredno vezati za predanje o Pavi, jeste Katastik manastira Dobrilovine, u kome je, u selu Bijeli Potok u Vranešu, prvoupisana kuća kneza Milike, za kojega se vjeruje da je rodonačelnik bratstva Milikića. S obzirom na opšteprihvaćeno mišljenje da Pava potiče iz ovog bratstva, taj nam podatak daje mogućnost da približno odredimo vrijeme kada se sve to dogodilo.

Ukoliko je, naime, historijski utemeljeno uvjerenje da je Pava rodom Milikić, onda ona nikako nije mogla živjeti prije 17. vijeka, jer je popis u Katastiku, u kojem se pominje knez Milika, kako konstatuje njegov priređivač Božidar Šekularac, obavljen početkom 17. stoljeća!

Pavinu udaju možemo preciznije datirati i locirati preko njenog oca, za kojega se vjeruje da se zvao (knez) Nikola. Izvjesno je, dakle, da je knez Nikola Milikić bio potomak vraneškog kneza Milike. Međutim, iako se u nekim varijantama predanja kaže da je knez Nikola bio sin kneza Milike, to ne može biti tačno jer među upisanim članovima kuće kneza Milike u Katastiku

nema njegovog imena! Upisano je 14 članova - 7 muških i 7 ženskih, i to: Aranit, Đurđe, Avram, Jakim, Ivan, Teofana, Manda, Milica, Nenadija, Matijaš, Poleksija, Cvijo, Jana i monahinja Marta. Nema, dakle, nijednog Nikole! Stoga bi Nikola mogao biti unuk kneza Milike – ukoliko je, naravno, istinito predanje da se Pavin otac zvao Nikola! Po toj logici - ukoliko je, dakle, otac Pavin bio unuk kneza Milike - i vrijeme Pavine udaje moralo bi se pomjeriti s početka 17. vijeka, kada je knez Milika upisan u Katastik, za dva generacijska pasa („koljena“), a to bi bilo 70-ih godina 17. vijeka!

Ukoliko prihvatimo predanje koje je zapisao Đukan Joksimović 1939. kao istorijski utemeljeno i uporedimo ga s poznatim istorijskim događajima, takođe dolazimo do radunice da se događaj za koji se vezuje predanje o Pavi zbilo najvjerojatnije 70-ih godina 17. vijeka! Jer, po toj verziji predanja, paša - Pavin muž, islamizirani Joksimović, izdejstvovao je od sultana kneževsku titulu svome bratstvu u Vranešu. Podnetimo da se knez Joksim Vraneški, za kojeg se pretpostavlja da je rodonačelnik vraneških Joksimovića, u turskim dokumentima prvi put pominje 1684. godine! U prilog takvome tumačenju ide i onaj dio iz istog (treće verzije) predanja, koje se kaže da je izvjesni „knez Milikić“ išerao turskog pašu iz Vraneša, a ta njegova neposlušnost i nepokornost turskoj vlasti vjerovatno je bila još jedan razlog da mu se oduzme titula kneza. Dakako, Joksim je zahvaljujući islamiziranom bratu, ili sinu, sebi obezbijedio privilegovan status kod sultana i dobru preporuku za dobijanje kneževske titule! Dodatna pogodna okolnost da Joksim dobije kneževsku titulu u Vranešu vjerovatno je bila ta što je Pava bila jedinica, kako Đukan Joksimović navodi - „nekog kneza Milikića“, pa titulu kneza od oca Pavina nijesu mogli naslijediti njegovi direktni muški potomci, što je tadašnji turski zakon propisivao kao obavezu – „ukoliko su kneževi revnosno obavljali svoju službu“.

Još jedan podatak ukazuje na to da se rečeni događaj (udaja Pavina) odigrao vjerovatno 70-ih godina 17. vijeka. Naime, Ejup Mušović tvrdi da se Mušović u istorijskim izvorima prvi put pominju početkom 18. vijeka. On takođe navodi da Mušović vode porijeklo iz Vraneša, odakle su se, kako kaže, raselili prema Kolašinu i Nikšiću, vjerovatno krajem 17. vijeka. Podnelimo da se po predanju o nastanku imena Pavino Polje kaže da je Pava rodila (i) Muša – rodonačelnika Mušovića.

Ukoliko uporedimo prve tri zapisane verzije predanja o Pavi sa prvim istorijskim podacima o Mušovićima (koje saopštava Ejup Mušović) dolazimo do zaključka da je Pavin muž Hasanbegović vjerovatno bio brat (po predanju koje kazuje Žarko Šćepanović) ili sin (kako vjeruje Ejup Mušović) Joksima Vraneškog, koji je primio islam, otišao na školovanje u Carigrad, postao paša i, kako gotovo sve verzije predanja kazuju, došao s vojskom u rodni kraj – u Vraneš. Tu se zaljubljuje u „vlastelinku“ Pavu, s kojom se ženi, a u znak poštovanja, svome bratu (ili ocu) Joksimu izdejstvovao je kod sultana da bude knez u Vranešu (ćukan Joksimović kaže - „izradio begovstvo u Vranešu“)! A Pavine pokopale, koji su nakon njene prerane smrti prešle u njegovo vlasništvo, paša u znak poštovanja prozva – Pavino polje (Pavino Polje).

Arheološko istraživanje i zaštita Pavinog groba

Na nekolike stotine metara od centra Pavina Polja, na putu prema Pljevljima, pedesetak metara s desne strane, u pristranku, nalaze se dvije monumentalne kamene ploče – jedna s uklesanim reljefnim krstom, a druga s polumjesecom! To su, po opštem uvjerenju mještana, nadgrobne ploče Pave i njenog muža (za kojega se u nekim verzijama predanja kaže da se zvao Ahmed-paša, iako za to nema istorijskih podataka).

Po predanju koje je nastalo najvjerovatnije prije oko tri i po vijeka, po toj Pavi čitav kraj je nazvan – Pavino Polje. Iako bi, s tog aspekta, trebalo da predstavlja prvorazredni kulturnoistorijski spomenik, danas je to mjesto (gdje se nalaze grobovi) potpuno zapušteno – bez ikakvog obilježja; bez i najprimitivnije ograde, koja bi štitovala te nadgrobne ploče od fizičkog oštećenja. Bujice od kiša već su odavno zatrpale kamene ploče, preko kojih sada vodi put kojim se goni stoka na ispašu. Samo se, s vremena na vrijeme, zahvaljujući znatiželjnim i upornim hroničarima, otkopaju i otkriju, kad se ukažu te impresivne ploče – kao svjedočanstva o davno minulim vremenima i događajima u ovom kraju.

Stoga bi bilo neophodno, prije svega, fizički (ogradom) zaštititi i Pavin i pašin grob, a potom ih i arheološki obraditi. Jer bi se arheološkim iskopavanjem i antropološkom analizom eventualnih bioloških ostataka, mogla odagnati jedna od ključnih dilema: kada se zbio taj događaj (udaja

Pavina) na osnovu kojega je kasnije nastalo predanje? Takođe, arheološkim iskopavanjem odagnala bi se i dilema da li su kamene ploče izmještene, kao što se navodi u posljednjoj, šesnaestoj verziji predanja.

Samim uređenjem mjesta Pavin grob bi mogao biti prepoznatljiv kulturnoistorijski spomenik Pavinog Polja i Vraneške doline. Taj lokalitet bi moglo biti mjesto okupljanja i održavanja raznih kulturnih i drugih manifestacija.

Predanje o Pavi, odnosno o nastanku imena Pavino Polje, nosi u sebi snažnu poruku o potrebi vjerske i nacionalne tolerancije, bez obzira na razlike i predrasude koje nameće vrijeme. Uzajamna ljubav Pave i njenog islamizovanog Romea (paše) ruši sve (nametnute) barijere. Iako nam dolazi iz drevne prošlosti, ova priča nosi u sebi uvijek aktuelnu poruku, pa i za naše vrijeme o neophodnosti tolerancije i suživota, koje se ne pita ko je i kakve vjere ili nacije, već da li je neko vrijedan poštovanja (i ljubavi) ili nije.